
Bruna ESIH

EUROPSKI
SIGURNOSNI
MEHANIZMI I
VUKOVARSKA
(PO)RATNA
STVARNOST

Međunarodno humanitarno pravo tj. međunarodna zaštita žrtava rata predstavlja najvažnije područje u kontekstu teorijskih rasprava o upravljanju kriznim situacijama, a razina njegove kodifikacije danas je zaista neupitna. Načela koja iz međunarodnog humanitarnog prava proizlaze opće su prihvaćena, dakle univerzalna. Pretpostavka i polazište svakog prava jest da je obvezujuće. Međutim, kao i sukobi, i kršenja međunarodnog humanitarnog prava su realnost i, štoviše, ona su sve bezobzirnija, otvorenija, širih razmjera i težih posljedica. Želimo li biti objektivni i udovoljiti zahtjevu zdravog rasuđivanja uvidjet ćemo teško razrješiv oksimoron. No, neke činjenice ne možemo zanijekati i pokušati zaobići.

Međunarodno humanitarno pravo u teoriji, nedvojbeno postoji. Ono je jasno definirano do vrlo sitnih detalja u vrlo različitim situacijama. To isto pravo u praksi, osjetio je to Vukovar, opetovano se i grubo kršilo i nastavlja se kršiti. No, kada se utvrdi određeni otklon od opće prihvaćenih pravnih normi, ili pak njihovo otvoreno kršenje, aktiviraju se određeni sigurnosni mehanizmi čija je zadaća točno identificirati neprihvatljivo ponašanje i poduzeti određene mjere potrebne za ponovnu uspostavu mira i vladavinu prava zbog čijeg su očuvanja i uspostavljeni. Na taj način sprega prava i aktivnih mehanizama za njegovo održanje čine jedinstveni sigurnosni sustav. Europski i širi međunarodni. A teorija i praksa jednako su zadovoljene.

Čini se jednostavnim, no u stvarnosti baš i ne prolazi. Zašto je Vukovar iskusio sasvim drukčije, neopisivo i neizbrisivo iskustvo? Europski sustav sigurnosti u slučaju agresije na Republiku Hrvatsku pokazao se u potpunosti nedjelotvoran i nespreman za pravodobnu reakciju. Djelovanje njegovih zaštitnih mehanizama nije bilo u skladu sa zahtjevima i načelima međunarodnog humanitarnog prava i ono nije uspjelo nadići okvire jalove teorijske rasprave.

Ako ne postoji djelotvoran mehanizam koji štiti određeno pravo te osigurava i kažnjavanje njegovog otvorenog

i grubog kršenja, onda je to pravo imaginarno i čini tek skup mrtvih slova na papiru. Zaključak je logičan: gdje pravo i mehanizmi njegove zaštite ne igraju zajedničku ulogu, europski sustav sigurnosti ne postoji. Ako je nešto nepostojeće, ne može ni preuzeti odgovornost za neučinjeno, ne može pasti ono što na vlastitim nogama ne stoji. Ako tome pridodamo često isticanu činjenicu da Hrvatska u to vrijeme očekivanja bilo kakve europske reakcije nije bila međunarodno priznata i da kao takva nije bila potpisnica, tj. ugovorna strana Ženevskih konvencija, niti bilo kojeg drugog pravnog dokumenta s kojim bi mogla potraživati zaštitu svojih prava, te činjenicu da agresija na RH nije prepoznata kao međunarodni sukob, već je interpretirana kao građanski rat, što je unutarnji problem suverene države, prostora za djelovanje gotovo da i nije bilo. Nisu li to sve dokazi koji Europu i širu međunarodnu zajednicu rješavaju bremena sukrivnje, aboliraju ih i prilično jednostavno ekskulpiraju?

Međutim, u takvom pojednostavljenom opisu funkcioniranja određenog sigurnosnog sustava, ono bitno nedostaje. Prvo, posve je nevažno, posebice za ovu raspravu, govorimo li o europskom ili međunarodnom sustavu sigurnosti, jer jasno je da se radi tek o užem ili širem teritorijalnom kontekstu onoga što je izraslo na ne samo običnoj sintagmi ljudskih prava i što se poziva na zajedničku borbu protiv terorizma, rasizma, kolonijalizma i ugrožavanja sigurnosti i dostojanstva svakog naroda i pojedinca, bez obzira na spol, rasu i vjersku pripadnost. U pitanju su potpuno iste civilizacijske i pravne norme. Drugo, prijeko je potrebno shvatiti da sustav sigurnosti nije nešto opipljivo. To nije zgrada, to nije zbirka pravila, to nije jedna rezolucija ili konvencija sama za sebe, to nisu samo humanitarne organizacije, europski promatrači, ili komisije. To je skup različitih djelujućih čimbenika i mehanizama koji se materijaliziraju tek kada su mjesto, vrijeme i kontekst zbivanja pravovremeno i u cijelosti obuhvaćeni. Tek u tom trenutku, kada dobra vjera i volja postaju odluka, može se govoriti o sustavu sigurnosti. I dok god postoji i najmanja mogućnost za prerastanje teoretskog u praktično nitko nije oslobođen odgovornosti, ekskulpacije nema.

Razmotrimo sada mogućnosti koje su bile ponuđene. Međunarodnom humanitarnom pravu i zaštiti žrtava rata kao njegovom izvoru i cilju. Opća načela međunarodnog humanitarnog prava pozivaju se na zaštitu ljudskog bića i njegovog dostojanstva. Pri tome bi, naravno, trebali biti nebitni interesi stranaka sukoba, jer iznad svega su *opći razlozi čovječnosti*.

Sve četiri Ženevske konvencije kao i njihov I. Dopuski protokol imaju zajednički čl. 1. *Visoke stranke ugovornice obvezuju se da će poštovati ovu Konvenciju i da će joj osigurati poštovanje u svim okolnostima.* Hrvatska nije, ali je Jugoslavija bila druga po redu država koja je 1949. ratificirala sve četiri Konvencije te među prvima ratificirala i Dopuske protokole. Kao visoka stranka ugovornica i njezina je međunarodna obveza bila ispoštovati potpisano. To nije činila, grubo prekršivši gotovo sve članke potpisanih Konvencija. No, jasno je, teške povrede zaštite predviđene humanitarnim pravom ne odnose se samo na stranke izravno uključene u sukob, već one utječu na sve države vezane humanitarnim konvencijama. One su kolektivno obvezne preuzeti odgovornost u *svim okolnostima* za poštovanje odredaba međunarodnog humanitarnog prava. Ni one to nisu učinile. Možda su se iz čistog legalizma tako čvrsto držale prava da je problem bio tek u karakteru koji je sukobu pridodan, iako se u Preambuli Protokola I. Ženevskih konvencija ističe da se odredbe moraju u svakoj prilici u potpunosti primjenjivati *bez ikakvog nepovoljnog razlikovanja utemeljenoga na prirodi ili podrijetlu oružanog sukoba.* No, zaista, građanski rat, kako je u početku interpretirana agresija na RH, vrlo je osjetljivo pitanje i pred europsku i međunarodnu zajednicu stavlja težak zadatak. Norme međunarodnog prava na tom su polju vrlo siromašne, te u situacijama ograničavanja sile u unutarnjim sukobima posebnu važnost imaju nepisana pravila običajnog prava. Obvezujuća običajna narav proizlazi iz niza općeprihvaćenih pravnih normi koje tako postaju *ius cogens* tj. imperativne norme međunarodnog prava u kojima nije dozvoljeno nikakvo odstupanje.

Iz običajnog prava potiče i čl. 3, također zajednički svim Ženevskim konvencijama: *U slučaju oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter i koji izbije na području jedne od visokih stranaka ugovornica, svaka stranka sukoba dužna je primjenjivati barem ove odredbe: 1. S osobama koje izravno ne sudjeluju u neprijateljstvima, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i osobe koje su izvan bojnog ustroja zbog bolesti, rana, lišenja slobode ili bilo kojeg drugog razloga, u svakoj će se prilici postupati čovječno, bez ikakvoga nepovoljnog razlikovanja utemeljenog na rasi, boji kože, vjeroispovijedi ili uvjerenju, spolu, rođenju ili imovinskom stanju, ili bilo kojem drugom sličnom kriteriju. U tu su svrhu prema gore navedenim osobama zabranjeni i ostaju zabranjeni u svako doba i na svakom mjestu ovi čini: a) nasilje protiv života i tijela, osobito sve vrste ubojstava, sakaćenja, okrutnog postupanja i mučenja; b) uzimanje talaca; c) povrede osobnog dostojanstva, osobito*

uvredljivi i ponižavajući postupci; d) izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog suđenja pred redovito ustanovljenim sudom, koji pruža sva sudska jamstva priznata kao nužna od civiliziranih naroda. 2. Ranjenici i bolesnici prikupit će se i njegovati.

Uz čl. 3. primjenjiv na nemeđudržavne oružane sukobe postoji i dopunski Protokol II. koji pojedina pravila međudržavnih oružanih sukoba proširuje na unutarnje. U njegovoj Preambuli (koja kao takva nije pravno obvezujuća, ali počiva na univerzalnim načelima) među ostalim stoji: *...podsjećajući, također, da međunarodni instrumenti koji se odnose na prava čovjeka pružaju čovjeku osnovnu zaštitu, ističući potrebu za osiguranjem bolje zaštite žrtava tih oružanih sukoba, podsjećajući da u slučajevima koji nisu predviđeni važećim pravom čovjek ostaje pod zaštitom načela čovječnosti i zahtjeva javne savjesti...*

No, temeljnu novost po tom pitanju donio je već Protokol I. koji, iako se odnosi na zaštitu žrtava rata međunarodnih oružanih sukoba, unosi jasnu odredbu prema kojoj *oružane sukobe u kojima se narodi bore protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije te protiv rasističkih režima u ostvarivanju prava naroda za samoodređenje, zajamčenom u Povelji Ujedinjenih naroda i u Deklaraciji o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda* treba smatrati međunarodnim sukobima.

Nije li samo ovo navedeno trebalo Europu i međunarodnu zajednicu u cijelosti lišiti daljnje potrebe teatralnih teoretiziranja pri razrješenju pravne situacije u hrvatskom slučaju? Vjerojatno i jest. Međutim, koliko slobodnija interpretacija Ženevskih konvencija ili bilo kojeg drugog međunarodno-pravnog dokumenta pruža mogućnosti za djelovanje bez odlaganja, toliko je poslužila da se takva odluka i ne donese, pružajući pritom alibi za izbjegavanje odgovornosti.

Treba naglasiti važnu činjenicu o Rezoluciji Europske dvanaestorice od 27. kolovoza i pristanku **svih** republika bivše Jugoslavije da sudjeluju u radu Konferencije o bivšoj Jugoslaviji radi uspostave mira i međunarodne arbitraže. Arbitražna komisija 4. srpnja 1992. potvrdila je da su uvjeti za njezinu ingerenciju i nadležnost stupili na snagu 7. rujna 1991., nakon Deklaracije o Jugoslaviji prihvaćene od svih republika. Time je potvrđeno da su svi sukobi nakon tog datuma imali značaj međunarodnog sukoba. Istovremeno, Vukovar je bio u agoniji.

Kada je Hrvatska i diplomatskim putem međunarodno priznata kao neovisna država puno se toga međunarodno pravno promijenilo. Više nije bilo dileme da je

oružani sukob sada drukčije naravi i da Hrvatska uživa sva ona prava i odgovornosti, sve do prije koji dan nijekane i isticane kao glavni i jedini razlog neinterveniranja. Ta se metamorfoza Hrvata od pobunjenih divljaka i ekstremista u narod dostojan svakog drugog europskog naroda nije dogodila preko noći, ali preko noći je žrtva na vukovarskoj ulici i ona bačena u jamu na Ovčari postala važnija, veća i međunarodno pravno priznata. Njihovim je obiteljima zacijelo to jako puno značilo. Značilo je to puno u međuvremenu potpuno razrušenom i okupiranom gradu. Značilo je to puno u hotelskim sobicama Ž kategorije u kojima su ljudi dijelili kruh i prognaničku sudbinu. I doista, sada bez sarkazma, značilo nam je to svima puno, očekivanja su nam bila velika, patnje su se činile manje uzaludnima. No, europski sigurnosni sustav nije uspio prijeći granicu potencijalnog. Borio se s nekim drugim pravnim zavrzlama, trebalo je riješiti još brdo novih papira, dobiti tisuće novih suglasnosti i odobrenja. Ako sigurnosni sustav jest zakazao, birokratski sustav to zasigurno nije.

Jedino opravdanje za apstinenciju od bilo kakvog djelovanja može biti samo nepostojanje situacija koje su kroz navedene članke precizno definirane. Znači da agresija ne postoji, ne postoje žrtve, nema posljedica za ljude, za Grad, za zemlju, za čovječanstvo, za savjest. Nema rata. Ili se treba ponašati kao da ga nema. Europa je to činila onda. A mi činimo danas. Kao da rata nije ni bilo.

Ostaje samo tih grad, jer i Vukovar danas šuti. Ali, ne onako kao da baš ništa ne govori. Pitanje je samo jeste li spremni i sposobni taj jezik Žrtve razumjeti. Ako ne, bit ćete Europa koja se tek poziva na zaštitu i vladavinu načela međunarodnog prava, načelo čovječnosti i zahtjev javne savjesti.

Umjesto zaključka bit će dostatna tek dva odabrana članka Ženevskih konvencija koja također predstavljaju teške oblike kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

Protokol I. Ženevskim konvencijama, čl. 86., stavak 1.: *Visoke stranke ugovornice i stranke sukoba moraju suzbijati teške povrede i poduzimati potrebne mjere za suzbijanje ostalih povreda Konvencija i ovoga Protokola, koje su **posljedica nečinjenja** kad postoji **dužnost činjenja**.*

Protokol I. Ženevskim konvencijama, čl. 37. o zabrani perfidije: *Perfidijom se smatraju čini kojima se **zadobiva povjerenje** protivnika kako bi ga se uvjerilo da ima **pravo na zaštitu** ili obvezu da pruži zaštitu na temelju pravila međunarodnog prava primjenjivih u oružanim sukobima, s namjerom da se to povjerenje iznevjeri.*

Literatura

BAKOTIĆ, B., GALLI, T., (prir.): *Izbor međunarodnih ugovora o vođenju neprijateljstava*, Međunarodni odbor Crvenog Križa, Zagreb, 2001.

BAKOTIĆ, B.: Primjena međunarodnog prava na oružani sukob u Hrvatskoj – stanje do 1. listopada 1991., u *Pravni aspekti oružanog sukoba u Hrvatskoj*, *Zakonitost*, br. 11-12, Zagreb, 1991.

DEGAN, V. Đ.: Običajno međunarodno ratno pravo, u *Pravni aspekti oružanog sukoba u Hrvatskoj*, *Zakonitost*, br. 11-12, Zagreb, 1991.

GASSER, H. P.: *Međunarodno humanitarno pravo – uvodna razmatranja*, Međunarodni odbor Crvenog Križa, Zagreb, 2000.

HRŽENJAK, J.: *Međunarodni i evropski dokumenti o ljudskim pravima – čovjek i njegove slobode u pravnoj državi*, Informator, Zagreb, 1992.

JAVOROVIĆ, B.: Raspad Jugoslavije i sigurnost u Europi, u *Međunarodno okružje i hrvatska politika*, *Politička misao*, God. 31, br. 1, Zagreb, 1994.

KAČIĆ, H.: *U službi domovine: Croatia Rediviva*, Matica hrvatska, Zagreb, 2003.

KALSHOVEN, F.: *Ograničenja vođenja rata*, Međunarodni odbor Crvenog križa, Zagreb, 2001.

Poštovanje međunarodnog humanitarnog prava, Međunarodni odbor Crvenog križa, Zagreb, 2000.

Pravni aspekti oružanog sukoba u Hrvatskoj: Izbor međunarodnopravnih dokumenata o zabrani upotrebe sile i o oružanim sukobima, *Zakonitost*, br. 1-2, god. 46, Zagreb, 1992.

ŠEPAROVIĆ, Z.: Zaštita žrtava rata u međunarodnom humanitarnom pravu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 4, br. 2, Zagreb, 1997.

VUKAS, B.: Nemoć međunarodnog prava, *Vijenac*, br. 95, 2002.

Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata iz 1949. i dopunski protokoli, Međunarodni odbor Crvenog Križa, Zagreb, 1999.